

DĖL ŠALUTINIŲ PRIEŽASTIES SAKINIŲ SU JUNGTTUKU *JOG*

Straipsnyje nagrinėjami jungttuku *jog* jungiami sudėtinių prijungiamųjų sakinių priežasties šalutiniai dėmenys: apžvelgiama jų vartoseną nuo pirmųjų lietuviškų raštų iki dabarties, parodoma jų kodifikacijos bendrinėje kalboje raida, išryškinami kodifikacijos kriterijai ir teikiama teigiamos kodifikacijos argumentų.

1. SENESNIŲJŲ RAŠTŲ IR TARIŲ DUOMENYS

1.1. Heinrichas Johannas Lysijus rankraštiniame *Mažajame katekizme* (1719) Martino Lutherio ištrauką apie moters sukūrimą išvertė taip:

*Jr Ponas Dievas padare Moteriβke iβ to Szonkaulio, kurri iβ Ūmogaus emes buwo, ir atwede jopi. Tadda tare Ūmogus: Tai esti káulas nūg mano Káulo, ir Kunas nūg mano Kuno. Todėl ir Wyrene bus wadinta, **jog** iβ Wyro iβimta yra* LyK 45¹⁴⁻¹⁷

Šiame vertime dėmesį patraukia ne tik naujadaras *vyrienė*, bet ir įvardijimo motyvą pasakantis šalutinis priežasties sakiny su jungttuku *jog*. Jį pasirinkęs Lysijus neišsiskyrė iš kitų ano meto Rytų Prūsijos autorių ir vertėjų. Jungttukas *jog* ir įvairūs jo variantai šiuose sakiniuose vartoti jau Martyno Mažvydo (plg. Hermann 1912: 8, 12; Drotvinas 1964: 21t; Urbas 1996: 175), pvz.:

Tu βmagau turi garbinti Diewa / Jag tawe taip gierai gis papeneia MžK 122(76)₁₀₋₁₁

Tokius priežasties aplinkybės sakinius vartojo Baltramiejus Vilentas (plg. Hermann 1912: 25), Jonas Bretkūnas (plg. Leskien 1903: 106; Hermann 1912: 28; Kibildaitė 2001: 136t) ir kiti (plg. Bezenberger 1877: 266; Hermann 1912: 67). Tai, kad jungttuko *jog* vartojimas priežasties šalutiniuose

sakiniuose buvo norminis vakarinio senųjų lietuviškų raštų kalbos varianto reiškiny, patvirtina Danieliaus Kleino *Grammatica Lithvanica* (1653), kurioje jis įrašytas greta kitų priežasties santykius žyminčių jungtukų (plg. PLKG 1957: 142).

Šio tipo šalutiniai sakiniai plačiai vartoti ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje rengtuose bei skelbtuose raštuose. Jų randame Mikalojaus Daukšos katekizme¹ ir *Postilėje* (žr. Hermann 1912: 32, 36; Drotvinas 1964: 21t), pvz.:

M. Kaipóg nómire Diewístei / argu Žmogístei? Mo. Žmogístei kaip' žmógus / iog Diewístei kaip' Diewas / niekad' negaléio mirt / nei wel keft DK 34_{14–20}

Tokius priežasties sakinius vartojo ir kiti vidurinio senųjų raštų kalbos varianto atstovai: Simonas Vaišnoras (žr. Michelini 1991: 224), *Knygos nobažnystės krikščioniškos* autoriai (žr. Drotvinas 1964: 21t), Samuelis Boguslavas Chylinskis (žr. Drotvinas 1964: 21t).

Rytiniame senųjų raštų kalbos variante priežasties aplinkybės šalutiniai sakiniai su jungtuku *jog* žinomi iš 1605 m. Ledesmos katekizmo vertimo (Hermann 1912: 41) ir Jono Jaknavičiaus *Evangelijų bei epistolų*, plg.:

Atáio aufiump' máno newieno žodzey / kuriê neyβmánu sákos Cathechísmo péguldito / nuog io milíftos kúngo Mikalóiaus Dáuķbos Kanoniko Bažnicžios Žemáycu / iog ésus ánas péguldis ii ŽemáytiŃkay LK A2_{4–12}

Ir pagim.de sunu fawo pirmagimi / ir fuwíste gi wíftiklais / ir padeio gi prakarty: iog ne bowo iemis wietos pádwarioy. JE 9_{13–19}

Tokius sakinius vartojo ir Konstantinas Sirvydas (Hermann 1912: 44; Drotvinas 1964: 21t). Šalutinį priežasties sakinį su šiuo jungtuku randame trečiajame *Dictionarium trium linguarum* leidime (1642):

Mufzkuł w cíele żwierzat / y człowieczē. Musculus. Dala kuno pelele wadinama / iog toligij ira peley nudirtay. SD₃ 183

Eduardo Hermanno pastebėta, kad rytiniame raštų kalbos variante jungtukas *jog* dažniausiai buvo vartojamas priežasties aplinkybės sakiniuose, o Rytų Prūsijos autorių raštuose – aiškinamuosiuose sakiniuose (1912: 67).

¹ Beje, net trečdalis visų priežasties šalutinių sakinių su šiuo jungtuku neturi atitikmenų lenkiškame originale (plg. Judžentis, Pajėdienė 2006: 32).

Taigi priešasties aplinkybės šalutiniai sakiniai su jungtuku *jog* – būdinga senųjų lietuviškų raštų sudėtinio sakinio ypatybė, norminis ano meto raštų kalbos reiškinys. Tokie sakiniai vartoti ne tik verstiniuose, bet ir originaliuose tekstuose (plg. cituotus anoniminio Ledesmos katekizmo vertėjo ir K. Sirvydo sakinius) – greičiausiai jie perimti iš šnekamosios kalbos². Senojoje lietuvių kalboje jungtukas *jog* ir įvairūs jo variantai buvo viena plačiausiai sudėtinuose prijungiamuosiuose sakiniuose vartojamų jungimo priemonių; su pagrindiniu dėmeniu jis siejo ne tik priešasties, bet ir aiškinamuosius, nusakamuosius (padarinio), net tikslo šalutinius sakinius (Hermann 1912: 67–68; Ambrazas 2006: 468, 482). E. Hermannas neabejojo, kad trimis pirmosiomis reikšmėmis anksčiau jis vartotas visoje Lietuvoje³. Tiesa, net ir senojoje lietuvių kalboje sakiniai su šiuo jungtuku nebuvo vyraujantis šalutinių priešasties sakinių tipas: jau tada šiuose sakiniuose vartoti jungtukų *nes* ir *kadangi* variantai, į juos taip pat skverbėsi jungtukas *kad*.

Priešasties šalutiniai sakiniai su jungtuku *jog* vartoti ir vėlesniais laikais. Jų galima rasti kretingiškių tarme parašytame *Ziwate* (1759), pvz.:

Jezufas jog buwa dydey fukultas, nuwargintas, tqnkiey puldynieje anamy kelie Z 187, 26–188, 1; Kq padarey, jog tawęs tawa žmones teyp dydey neapkięnt: jog wyfy fufybuntawojy ant tawęs, nor tawi numariti ant križiws Z 208_{22–25}

Tokius sakinius vartojo ir Kiprijonas Lukauskas 18 a. pabaigos rankraščiniuose pamoksluose, pvz.:

Tay wis tikiu stipray yr iszpazistu diel to, jog tu tay apreyszkie. Kursay efsi Teysibiu nesutwertu LP 57_{12–13}

Randame jų ir Kajetono Nezabitauskio elementoriaus *Naujas mokslas skaitymo* (1824) maldose bei tikėjimo aktuose:

Diewe geriauisis! nupuolau, gayluose ysz szyrdies, <...> diel to, jog asz tawi, kuris esi patsay sawiey tykra gierybe, užrustynau NE 38_{26–31}

² Negalima sutikti su Jono Palonio *Lietuvių literatūrinės kalbos istorijoje* išsakyta nuomone dėl prijungiamųjų sakinių su priešasties šalutiniu dėmeniu, prijungtu jungtuku *jog*, ir įvairiais koreliatais pagrindiniame dėmenyje: „galima manyti juos buvusius okazinio pobūdžio ir atsiradusius dėl lenkiškų originalų įtakos“ (1979: 70). Šios minties nebeliko antrajame vadovėlio leidime – turbūt autorius jos atsisakė (plg. 1995: 75).

³ Plg.: „Ich zweifle nicht, daß die konsekutive, ebenso wie die kausale und explikative Bedeutung einmal über ganz Litauen ausgedehnt war“ (1912: 68).

Lietuvių kalbos žodyne pateikta jungtuko *jog* vartosenos šalutiniuose priešasties sakiniuose pavyzdžių (LKŽ IV 352) iš trečiojo K. Sirvydo žodyno leidimo (žr. cituotąjį sakinį), Lauryno Ivinskio ir Jono Jablonskio raštų, be to, duota nuorodų į Pilypo Ruigio žodyną (1747), Adalberto Bezzenbergio (Beiträge 1877), Ambraziejaus Pabrėžos raštus. Formos *jogei* vartojimas priešasties reikšme iliustruojamas sakiniu iš Motiejaus Valančiaus raštų.

Nuodugniau ištyrusi 19 a. antrosios ir 20 a. pirmosios pusės grožinę literatūrą, Julija Žukauskaitė nustatė, kad jungtuką *jog* šalutiniuose priešasties sakiniuose yra vartoję Simonas Daukantas, Motiejus Valančius, Laurynas Ivinskis, Juozapas Dovydaitis, Žemaitė, Vaižgantas, Petras Cvirka ir kiti (Žukauskaitė 1960: 47–49). Autorė teigia, kad „mūsų klasikų raštuose jungtukas *jog* yra retai vartojamas“ (ten pat, 33), jis „labai dažnas tik raštuose“ (35), tačiau anksčiau „įprastinis *jog* buvo daug plačiau vartojamas[,] negu *kad*“ (34), ir „[a]nksčiau rašiusieji žemaičiai rašytojai jungtuką *jog* taip pat vartoja dažniau negu *kad*“ (33).

1.2. Duomenų apie tarmėse vartojamus šalutinius priešasties sakinius su jungtuku *jog* mažai. Pastebėtina, kad mūsų tarmių sintaksė, skirtingai nei fonetika ir morfologija, apskritai menkai teaprašyta. Jau Augusto Schleicherio gramatikoje randame pastabą, kad šis jungtukas būdingas senesnei kalbai ir raštams; ano meto Mažosios Lietuvos šnekamojoje kalboje jis jau mažai bevartotas: „jezt wird es in der gewöhnlichen sprache wol wenig mer gebraucht“ (Schleicher 1856: 332). Jungtuko *jog* vartosenos *nes* ir *kadangi* reikšmėmis LKŽ tarmių pavyzdžiais neilustruoja. Nors ir retą šio jungtuko vartojimą priešasties reikšti straipsnyje „Kapsų ir zanavykų tarmių jungtukas, jaustukas ir išiktukas“ mini Juozas Senkus, tačiau duoda aiškinamojo sakinio pavyzdį (plg. 1961: 111). Straipsnyje apie literatūrinės kalbos jungtuką *jog* tarmių pavyzdžių nepateikia ir J. Žukauskaitė, bet, jos nuomone, „gyvojoje kalboje ir dabar tokia [priešasties] reikšme *jog* galėtų būti vartojamas. Tai rodo A. Juškos užrašytos dainos, J. Basanavičiaus pasakos, kur kai kurie *jog* visiškai atitinka literatūrinės kalbos jungtuką *kadangi*“ (Žukauskaitė 1960: 47). Reikšminga ir autorės pastaba apie jungtuko *jog* ir dalelytės *juk* „painiojimą“ kai kuriose tarmėse (ten pat, 50). Galbūt priešasties šalutiniu sakiniu laikytinas ir Mečislavo Davainio–Silvestraičio 19 a. pabaigoje Raseinių apylinkėse užrašytoje pasakoje pavartotas sakiny su jungtuku *jogeis*, plg.:

Ką jau čia atverksit ir atraudosit. Kad jau, musėt, amžinai prapuolė, jogeis kas iš maišo, tas ir pragaišo DSP 143

Būtent žemaičių ir šiaurinėse aukštaičių tarmėse šalutiniai priešasties sakiniai su jungtuku *jog* ar jo variantais ir galėjo ilgiausiai išlikti.

Tai, kad šalutiniai priešasties sakiniai su jungtuku *jog* neturi (arba beveik neturi) atramos dabartinėse tarmėse, negali būti lemiamas jų kodifikacijos argumentas: dabartinėse tarmėse mažai bevartojami ir šalutiniai tikslo sakiniai su jungtuku *idant*, priešasties sakiniai su *kadangi* ir pan., tačiau jie laikomi tinkamais bendrinei kalbai dėl stilistinio ir funkcinio tikslingumo.

2. DABARTINĖ VARTOSENĄ

Šalutinių priešasties sakinių su jungtuku *jog* vartojimo dabartinėje kalboje pavyzdžių ieškota Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne (<http://donelaitis.vdu.lt>). Peržiūrėtose „Respublikinės periodikos“, „Memuarų“ ir „Populiariosios periodikos“ tekstyne dalyse rasti 24 tokie sakiniai – tai sudaro apie 4 procentus visų jose duodamų pavyzdžių su šiuo jungtuku (žr. 1 lentelę). Pavyzdžiui, „Respublikinės periodikos“ dalyje iš 194 šalutinių sakinių su šiuo jungtuku 7 yra priešasties. Kad tai nėra mažai, rodo lyginimas su nusakomaisiais sakiniais – vienu pagrindinių norminamuosiuose darbuose pateikiamų jungtuko *jog* vartosenos tipų – jų šioje tekstyne dalyje rasta tik 2. „Memuarų“ dalyje iš 196 jungtuko *jog* vartosenos pavyzdžių net 14 laikytini turintys šalutinį priešasties sakinį (iš jų 4 greičiausiai per citatas į tekstyną pateko iš senesnių raštų, jie toliau necituojami). „Populiariosios periodikos“ dalyje santykis kiek kitoks: šalutinių priešasties sakinių rasta 3, o nusakomųjų – 9.

1 LENTELĖ. Šalutiniai sakiniai su jungtuku *jog* Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne

Tekstyne dalis	Respublikinė periodika	Memuarai	Populiarioji periodika
Aiškinamieji sakiniai	184	176	185
Nusakomieji sakiniai	2	6	9
Priešasties sakiniai	7	14	3

1 lentelės tęsinys

Tekstyno dalis	Respublikinė periodika	Memuarai	Populiarioji periodika
Tikslo sakiniai	1	0	2
Iš viso peržiūrėta pavyzdžių	194	196	199

Respublikinė periodika⁴

Vėliau I. M. jam sakė, kad vėl priekaištaujama dėl to, **jog** buvo tartasi nušauti, o ne sprogdinti; Beveik nebūna atvejų, kai mūsų klientas buvo nusivylęs dėl to, **jog** ilgai reikia laukti pinigų; Ir visada galima reikšti nepasitenkinimą Vyriausybės ar Seimo nutarimais. Ne dėl to, **jog** jie aiškiai klaidingi, bet todėl, kad atseit galėtų būti geresnis variantas; Tada lengviausia už širmos pasodinti “temai parengtą” artistą (-ę). Juo labiau **jog** kai kurių neišlindimas iš už širmos laidos gale yra beveik neišvengiamas; Dabar pasijutome pavargę ir pradėjome nerimauti dėl to, **jog** nežinome, ar teisinga kryptimi einame, kiek jau nuejome, o gal tryčiojame vietoje; V. J. buvo pažadėjęs sumokėti 2 tūkst. JAV dolerių už tai, **jog** parūpino “darbą”; Dabar jau galima teigti, kad didžiausią džiaugsmą dėl to, **jog** pateko į ketvirtfinalį, patyrė Turkijos, Rumunijos ir Ispanijos rinktinių gerbėjai.

Memuarai

1945 metais viena VDR mokytoja buvo atleista iš darbo už tai, **jog** išdrįso klasėje perskaityti „Pepės Ilgakojinės“ epizodus; Bu Vilhelmas Ulsonas jau aštuoneri metai auga tetos Edlos ir dėdės Siksteno bute, Stokholme, yra nemylimas ir nereikalingas. Galbūt dėl to, **jog** įtėviai labiau norėjo paimti iš prieglaudos mergaitę, o ne berniuką, bet negavo... Kita vertus, kritikai, gretindami Pepę su kitais herojais laisvūnais, pastebi jos išskirtinumą ir pranašumą pirmiausiai dėl to, **jog** ji yra „stipri, linksma ir iš esmės laiminga“; Štai Mijo nuolat klausia ir pats atsako, kodėl jam padeda žemė, urvas, medžiai – galbūt todėl, **jog** jie visi nekentė Kato... Galbūt todėl, **jog** jo fantastiškumas, sąlygiškumas visiškai akivaizdus, o gal todėl, **jog** jis vyriškos lyties, Karlsono paveikslas sukėlė daug mažiau pedagoginio priešiško negu Pepė, nors šiaip abu juos sieja nemažai artimų bruožų; Kai kurie mano vaikystės ir paauglystės daktarai nutylėdavo nemalonių diabeto faktus “norėdami man tik gero” dėl to, **jog** manė, kad aš nepajėgi susidoroti su karčiais faktais; Taip, argumentų yra. Ir ne vien dėl to, **jog** pagrindinė veikėja yra mergaitė; Tos istorijos ypač žavios todėl, **jog** skirtingo amžiaus skaitytojai jose gali rasti visiškai skirtingus dalykus; [Ir] skaitytojams šis veikėjas turbūt patrauklus labiausiai dėl to, **jog** sukelia savęs atpažinimo džiaugsmą.

⁴ Interneto pavyzdžių kalba netaisyta.

Populiarioji periodika

[N]eužsimena apie “Viagrą”, kuri, atrodytų, šiandien galėtų išspręsti jos problemas. Galbūt ji nelabai žino apie šios egzistavimą? O gal todėl, **jog** gyvenimo vis tiek antrą kartą nenugyvensi; Bet niekad nemaniau, kad taip yra dėl to, **jog** jis buvo išgėręs; Sqmoningai nepasakojau jums apie visą gydymo eigą. Ne tik todėl, **jog** laikausi nerašytų etikos taisyklių.

Pacituoti pavyzdžiai leidžia iškelti kelias šalutinių priešasties sakinių su jungtuku *jog* ypatybes. Pirma, jie žymi priešasties ir padarinio arba teiginio ir jo loginio pagrindo santykius. Antra, sudėtiniame sakinyje jie dažniausiai eina po pagrindinio dėmens. Trečia, pagrindiniame dėmenyje jie turi atliepiamuosius žodžius: dažniausiai *dėl to*, rečiau *todėl* arba *už tai*. Atliepiamieji žodžiai paprastai eina prieš jungtuką ir išryškina šalutinio sakinio sintaksinę funkciją. Sakinių be atliepiamųjų žodžių ribos ne visada ryškios, juos galima įvairiai interpretuoti (plg. pacituotąjį sakinį *Juo labiau **jog** kai kurių neišlindimas iš už širmos laidos gale yra beveik neišvengiamas*). Šias nagrinėjamųjų sakinių ypatybes galima paaiškinti dabartinės lietuvių kalbos jungtuko *jog* daugiafunkciškumu ir daugiaprasmiškumu (plg. jo sinonimo – jungtuko *kad* vartojimą atitinkamuose sakiniuose).

Jungtuko *jog* vartojimas šalutiniuose sakiniuose 2003 m. svarstytas Valsstybinės lietuvių kalbos komisijos pakomisėje. Gaila, jog posėdžio nutarimuose pasitenkinta tik bendro pobūdžio konstatavimu, kad „[j]ungtukai **idant** ir **jog** gana archajiški, todėl vartotini apgalvotai“: Pakomisė „nuogąstavo dėl to, kad **jog**, **idant**, **bei** vartojami per dažnai, be pagrindo“ („Pakomisė naujienos“, 2003 02 04, parengė Aistė Pangonytė, www.vlkk.lt). Pakomisės nuogąstavimus lyg ir paaiškina Ritos Miliūnaitės nuomonė, kad jungtukas *jog* būdingas „rašomajam stiliui, knyginei, ypač mokslo kalbai, kur vartojama daug prijungiamųjų ir sujungiamųjų sakinių“ (2006: 147)⁵. Taip apibrėžta jungtuko *jog* vartojimo sritis ir stilistika netinka bent jau dabartinės kalbos šalutiniams priešasties sakiniams. Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno „LR Valstybinių dokumentų“ dalyje nerasta nė vieno tokio sakinio, o „Filosofinės literatūros vertimų“ dalyje – tik vienas. Tuo, kad šalutiniai priešasties sakiniai su jungtuku *jog* gana plačiai vartojami laisvuosiuose dabartinės kalbos stiliuose, nesunkiai galima įsitikinti pasitelkus interneto

⁵ Panašios nuomonės apie šalutinius priešasties sakinius su jungtuku *jog* senuosiuose lietuviškuose raštuose buvo ir Jonas Palionis: esą jie turi „[n]e tik archainį, bet kartu ir knyginį atspalvį“ (1979: 70).

paieškos sistemą *Google*. Paieškos laukelyje įrašę žodžius „dėl to jog“ arba „todėl jog“, rasime daugybę mums rūpimų sakinių ne tik iš periodikos, bet ir iš diskusijų svetainių, forumų, tinklaraščių ir pan. Štai tik keli pavyzdžiai:

Kuris grupės narys neteko darbo dėl to, jog nenorėjo kirptis garbanų? www.superma.lt/.../index.../t352404-400.html; tada uzmesk i kita vieta taip pat irgi pora turetum spet istraukt, o taip yra todel jog prisistato lydziukas i ta vieta kur judesys yra <http://www.biteplus.lt/lt/2club.main> (parinktys „Aš ir kiti“, „Žvejų klubas“, tema „Lydekų gaudymas gyva žuvelė“).

Visa tai rodo, kad šalutinių priešasties sakinių su jungtuku *jog* vartojimo sritis dabartinėje kalboje yra plati; gana dažnai jie pavartojami laisvuosiuose, ne tik rašomajai, bet ir šnekamajai kalbai artimuose viešosios kalbos žanruose (apie juos žr. Miliūnaitė 2008). Tokios vartosenos plitimą turbūt galima aiškinti ir tam tikru sistemiskumo siekiu: jungtukų *kad* ir *jog* sinonimija kur kas dažniau vartojamuose aiškinamuosiuose, taip pat nusakomuosiuose sakiniuose palaiko ir skatina jungtuko *jog* vartojimą ir priešasties šalutiniuose sakiniuose.

3. NORMOS TYRIMAI IR KODIFIKAVIMO RAIDA⁶

Jonas Jablonskis, svarstydamas jungtuko *jog* rašybos klausimą, šalutinį priešasties sakinį su šiuo jungtuku (iš 1598 m. katekizmo) pacitavo dar 1893 m. (žr. Balčikonis, red. 1935: 23). 1901 m. gramatikoje duoti keli jungtuko *jog* (ir jo variantais *juog*, *juogei*) siejamų nusakomųjų (arba padarinio) ir aiškinamųjų sakinių pavyzdžiai (Jablonskis 1957: 157). Plačiau šio jungtuko vartojimas šalutiniuose sakiniuose aprašytas *Lietuvjų kalbos sintaksėje* (1911): joje teikiama taisyklingos *jog* vartosenos veiksnio (1957: 491), tarinio (ten pat, 492), papildinio (493), pažyminio (495), priešasties (500) ir būdo aplinkybės (506) sakiniuose pavyzdžių.

Apie jungtuko *jog* vartojimą sudėtiniuose sakiniuose ir jo santykius su jungtuku *kad* trumpai rašyta ir Antano Salio bei Leonardo Dambrausko-Dambriūno. *Gimtosios kalbos* klausimų kraitelėje atsakydamas į klausimą, kada sakinius jungiant vartotinas *kad* ir kada *jog*, A. Salys pastarąjį siūlo

⁶ Rekomendacijas dėl prijungiamųjų jungtukų *jog* ir *kad* vartojimo trumpai yra apžvelgusi Rita Miliūnaitė (žr. 2003: 199–200).

vartoti, „kur sakinyje daug *kad* susigrūda“ (GK₁ 1938, 9: 138 = Jonikas, red. 1979: 261). Ten pat jis duoda ir šio jungtuko vartojimo aiškinamuosiuose ir priežasties sakiniuose pavyzdžių. Tokios vartosenos nepeikia, tik pastebi, kad „dabar visuose šiuose sakiniuose paprastai linkstame vartoti vien *kad*“ (ten pat). Beveik tuo pačiu metu L. Dambrauskas-Dambriūnas *Kalbos patarėjyje* rašė, kad jungtukai *jog* ir *kad* yra vienos reikšmės, tik pastarasis vartojamas dažniau (KP 1939: 58). Panašiai jo rašoma ir čikagiškės *Gimtosios kalbos* klausimų kraitelėje: „Jungtukai *ka d* ir *jog* dažnai savo reikšme neskiria ir daugeliu atvejų gali būti vartojamas vienas arba antras tame pačiame sakiny“ (GK₂ 1960, 4: 75), tačiau aiškinamuosiuose sakiniuose siūlo teikti pirmenybę jungtukai *kad*.

Išsamiausiai jungtuko *jog* vartojimą bendrinėje kalboje praėjusio amžiaus septintajame dešimtmetyje parašytuose darbuose yra ištyrusi ir aprašiusi Julija Žukauskaitė. Minėtame straipsnyje apie lietuvių literatūrinės kalbos jungtuką *jog* (1960) ji teigia, kad sudėtiniai sakiniai su jungtukais *kad* ir *jog* skiriasi „jungiamų žodžių garsų skambumu“ ir stilistiniais atspalviais – jungtuko *jog* vartojimas „teikia sakinio minčiai tam tikro deklaratyvumo“ (ten pat, 34–35). Autorės daroma išvada: „[j]ungtukas *jog* vartojamas šalutiniuose veiksnio, tarinio, papildinio, pažyminio, būdo ir retkarčiais priežasties aplinkybės sakiniuose“ (ten pat, 35). Atskirai išnagrinėjusi šio jungtuko vartojimą šalutiniuose priežasties sakiniuose, J. Žukauskaitė prieina išvadą: „[d]abartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje jungtuku *jog* šalutinių priežasties aplinkybės sakinių paprastai nejungiamo. Bet gyvojoje kalboje ir dabar tokia reikšmė *jog* galėtų būti vartojamas“ (ten pat, 47). Toliau autorė parodo, kaip jungtuko *jog* vartojimą bendrinėje kalboje yra siaurinę ir patys kalbininkai: Žemaitės raštų 1948 m. leidimo šalutiniai priežasties sakiniai su šiuo jungtuku 1956 m. leidime nuosekliai pakeisti sakiniams su jungtukais *kad* arba *nes* (ten pat, 47–48). Jonas Balkevičius *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksėje* jungtuko *jog* šalutinių priežasties sakinių skyriuje visai nemini (1963: 362–363).

Kitą jungtuko *jog* vartojimui skirtą straipsnį J. Žukauskaitė pradeda tokiau sakiniu: „Jungtukas *jog* tarmėse jau retai kur tevartojamas“ (1968: 21). Tai leidžia manyti, jog autorei buvo žinoma, kad anksčiau tarmėse šis jungtukas vartotas plačiau nei dabar. *Lietuvių kalbos gramatikoje* (LKG 1971: 675–677) jungtukų *jog* ir *kad* vartosena ji apibendrina taip: „[j]ungtukų *jóg* ir *kàd* reikšmės sutampa tik tam tikrais atvejais. Antrasis iš jų yra dažnesnis ir gali būti vartojamas tokiomis reikšmėmis, kurios nebūdingos jungtukai *jóg*“

(ten pat, 677). Kaip jungtukui *jog* nebūdingą, be kitų, J. Žukauskaitė nurodo ir priešasties reikšmę (ten pat)⁷. Turbūt kaip tik minėtoji neigiama vartosenos šalutiniuose priešasties sakiniuose kodifikacija antrame *Lietuvių kalbos gramatikos* tome nulėmė jungtuko *jog* vartosenos tipo likimą vėlesniuose aprašomuosiuose ir norminamuosiuose darbuose.

Po metų išėjusiame programiniame Vytauto Ambrazo straipsnyje „Lietuvių kalbos prijungiamųjų sakinių struktūriniai tipai“ (1972) šalutiniai priešasties sakiniai su jungtuku *jog* jau nebeminimi. Aukštųjų mokyklų vadovylyje *Lietuvių kalbos morfologija* pakartota J. Žukauskaitės rekomendacija dėl jungtukų *jog* ir *kad* vartojimo (plg. Jakaitienė, Laigonaitė, Paulauskienė 1976: 235), bet išnašoje paminėta, kad „[s]enėlesniuose raštuose priešasties santykiams pavartojamas ir jungtukas *jog*“ (ten pat). Trečiame *Lietuvių kalbos gramatikos* tome (LKG 1976: 867) šalutiniai priešasties sakiniai su jungtuku *jog* paminėti tik trumpai ir petitu⁸. Vėlesni gramatikos darbai priešasties šalutinių sakinių su jungtuku *jog* nebemini visai (žr. Sirtautas, Grenda 1988: 169–170; Labutis 1994 II: 69–70; DLKG 1994: 689).

Kalbos praktikai skirtuose leidiniuose laikomasi norminamųjų gramatikos darbų įtvirtintos kodifikacijos. Štai *Kalbos praktikos patarimuose* duodama jungtuko *jog* taisyklingos vartosenos pavyzdžių papildinio, tarinio ir būdo aplinkybės šalutiniuose sakiniuose, o šalutiniai priešasties sakiniai neminimi (KPP₁ 1976: 117; KPP₂ 1985: 123). Trečioje *Kalbos patarimų* knygelėje, nurodžius neteiktiną šio jungtuko vartoseną šalutiniuose tikslo sakiniuose, kaip taisyklinga pateikiama jo vartoseną veiksnio, papildinio ir padarinio šalutiniams sakiniams jungti (KP S 2003: 28), o apie šalutinius priešasties sakinius nepasakyta nė žodžio.

Kodifikuotąją normą įtvirtina ir mokyklai bei visuomenei skirti leidiniai. Jonas Šukys knygoje *Kalbos kultūra visiems* (2003) teigia, kad jungtukas *jog* dažnai yra sinonimiškas jungtuku *kad*. Tačiau su tariamąja nuosaka jungtukas *jog* nevartotinas. *Lietuvių kalbos žinyne* jungtukas *jog* neminimas ne tik tikslo aplinkybės, bet ir priešasties aplinkybės šalutinių sakinių skyriuose (LKŽin 2007: 275, 277).

⁷ Autorė prieštarauja pati sau, kai toliau tame pačiame puslapyje petitu rašo, kad „[t]armėse ir senuosiuose raštuose jungtukas *jog* vartojamas priešasties santykiui žymėti“ (LKG 1971: 677) ir kitomis reikšmėmis.

⁸ Plg.: „Tarmėse, senesniuose raštuose, retkarčiais ir grožinėje literatūroje, pasitaiko priešasties sakinių su jungtuku *jog*. Atliepiamuoju žodžiu tokiuose sakiniuose taip pat vartojamas *dėl to*“ (LKG 1976: 867). Duodami trys tokios vartosenos pavyzdžiai: iš LKŽ, Jono Basanavičiaus užrašytų pasakų ir Simono Daukanto raštų.

Šalutinių priežasties sakinių su jungtuku *jog* kodifikacijos raidą trumpai apibendrinti galima taip: 20 a. pradžioje ir viduryje jie kodifikuoti kaip norminiai, nors ir rečiau (šnekamojoje kalboje) vartojami sakiniai; praėjusio amžiaus pabaigos (po LKG III tomo) aprašomuosiuose, norminamuosiuose ir mokomuosiuose veikaluose jie apskritai neminimi, tarsi būtų nebevertojami.

IŠVADOS

Priežasties šalutiniai sakiniai su jungtuku *jog* yra savas, ne skolintas sudėtinių prijungiamųjų sakinių tipas. Jie nenutrūkstamai vartoti nuo 16 a. iki mūsų dienų įvairiu tarminiu pagrindu besiremiančiuose raštuose. Į senesnius raštus jie greičiausiai pateko iš šnekamosios kalbos.

Kaip sakinių su jungtuku *kad* sinonimai, šie sakiniai gana plačiai vartojami ir dabartinėje lietuvių kalboje. Jie būdingi periodikos kalbai, grožinei literatūrai, laisviesiems viešosios kalbos žanrams.

Nuo 20 a. pabaigos šalutiniai priežasties sakiniai su jungtuku *jog* aprašomuosiuose, norminamuosiuose ir mokomuosiuose gramatikos darbuose nebeminimi. Šių sakinių vartosenos senesnėje ir dabartinėje kalboje pobūdis yra pakankamas pagrindas jų teigiamai kodifikacijai bendrinėje kalboje svarstyti. Tokius sakinius būtina toliau tirti ir aprašyti naujuose gramatikos darbuose.

ŠALTINIAI

- DK – *Mikalojaus Daukšos 1595 metų katekizmas*. Parengė Vida Jakštienė ir Jonas Palionis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995.
- DSP – *Pasakos, sakmės, oracijos*. Surinko Mečislovas Davainis-Silvestraitis, Vilnius: Vaga, 1973.
- GK₁ – *Gimtoji kalba*, Kaunas, 1933–1941.
- GK₂ – *Gimtoji kalba*, Čikaga, 1958–1968.
- JE – *Jono Jaknavičiaus 1647 metų EWANGELIE POLSKIE Y LITEWSKIE*. Dokumentinis leidimas ir kompaktinė plokštelė su skaitmenine faksimile. Parengė Milda Lučinskienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005.
- LyK – Heinrich Johann Lysius. *Mažasis katekizmas*. Pagal Berlyno rankraštį parengė Pietro U. Dini, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.

- LK – KATHECHISMAS, ABA PAMOKIMAS WIENAM KVRIAMGI KRIKSCZONIVY REYKIAMAS. PARASZITAS Nuog D. IOKVBO LEDES MOS Theologo Soc: IESV... WILNIVY: Drukôrniy Acadêmios SOCIETATIS IESV... 1605.
- LP – Kiprijonas Lukauskas. *Pamokslai*. Tekstą parengė Juozas Karaciejus, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- MŽK – Martynas Mažvydas. *Katekizmas ir kiti raštai*, Vilnius: Baltos lankos, 1993.
- NE – Kajetonas Nezabitauskis. *Naujas mokslas skaitymo dėl mažų vaikų Žemaičių ir Lietuvos*. Fotografuotinis leidimas, Vilnius: Alma littera, 1996.
- SD₃ – *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*. Konstantinas Širvydas. *Dictionarium trium linguarum*. Įvadą ir žodyno rodyklę parengė Kazys Pakalka, Vilnius: Mokslo, 1979.
- Z – 1759 metų „Ziwatas“. Parengė Aleksas Girdenis ir Petras Skirmantas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.

LITERATŪRA

- Ambrazas V. 1972: Lietuvių kalbos prijungiamųjų sakinių struktūriniai tipai. – *Baltistica* 8 (1), 23–48.
- Ambrazas V. 2006: *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Balčikonis J., red. 1935: *Jablonskio raštai* 4, Kaunas: Švietimo ministerijos leidinys.
- Balkevičius J. 1963: *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Bezenberger A. 1877: *Beiträge zur Geschichte der Litauischen Sprache auf Grund litauischer Texte des XVI. Und des XVII. Jahrhunderts*, Göttingen: Verlag von Robert Peppmüller.
- DLKG 1994: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Redaktorius Vytautas Ambrazas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Drotvinas L. 1964: Priežasties ir tikslo sudėtinės konstrukcijos XVI–XVII a. lietuvių kalbos raštuose. – *Kalbotyra* 10, 19–52.
- Hermann E. 1912: *Über die Entwicklung der litauischen Konjunktionalsätze*, Jena: Frommannsche Buchdruckerei.
- Jablonskis J. 1957: *Rinktiniai raštai* 1. Red. J. Palionis, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Jakaitienė E., Laigonaitė A., Paulauskienė A. 1976: *Lietuvių kalbos morfologija*, Vilnius: Mokslo.
- Jonikas, red. 1979: Antanas Salys. *Raštai* 1. *Bendrinė kalba*. Redagavo Petras Jonikas, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija.

- Judžentis A., Pajėdienė J. 2006: Mikalojaus Daukšos *Katekizmo* (1595) sudėtiniai prijungiamieji priešasties sakiniai. – *Baltu filologija* 15 (1–2), 27–40.
- Kibildaitė E. 2001: Priežasties šalutiniai sakiniai Bretkūno postilėje. – *Acta Linguistica Lithuanica* 44, 129–144.
- KP 1939: *Kalbos patarėjas*. Paruošė L. Dambrauskas, redagavo A. Salys ir Pr. Skardžius, Kaunas: Lietuvių kalbos draugijos leidinys.
- KPP₁ 1976: *Kalbos praktikos patarimai*. Sudarė A. Pupkis, Vilnius: Mokslas.
- KPP₂ 1985: *Kalbos praktikos patarimai*. Sudarė A. Pupkis. II pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Mokslas.
- KP S 2003: *Kalbos patarimai. Sintaksė: įvairūs dalykai*. Sudarė Rita Miliūnaitė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Labutis V. 1994: *Lietuvių kalbos sintaksė* 1–2, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Leskien A. 1903: Litauische Partikeln und Konjunktionen. – *Indogermanische Forschungen* 14, 89–113.
- LKE 2008: *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Sudarė Kazys Morkūnas, redagavo Vytautas Ambrazas. 2–as patiksl. ir papild. leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- LKG 1971: *Lietuvių kalbos gramatika 2: Morfologija*. Vyr. redaktorius K. Ulvydas, Vilnius: Mintis.
- LKG 1976: *Lietuvių kalbos gramatika 3: Sintaksė*. Vyr. redaktorius K. Ulvydas, Vilnius: Mokslas.
- LKŽ IV 1957: *Lietuvių kalbos žodynas* 4. Ats. red. Kazys Ulvydas, Vilnius: Valskybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- LKŽin 2007: *Lietuvių kalbos žinynas*. Sudarė Pranas Kniūkšta, Kaunas: Šviesa.
- Michelini G. 1991: *Le traduzioni dal latino di un volime lituano del 1600. Studio sulla lingua della Margarita theologica*, Potenza: Il Salice [Università degli Studi della Basilicata, Istituto di linguistica 3].
- Miliūnaitė R. 2003: *Lietuvių kalbos gramatikos norminimo pagrindai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Miliūnaitė R. 2006: *Apie kalbą ir mus*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Miliūnaitė R. 2008: Tinklaraščių kalbos vieta dabartinės vartosenos schemoje. – *Lietuvių kalba*, www.lietuviukalba.lt
- Palionis J. 1979: *Lietuvių literatūrinės kalbos istorija*, Vilnius: Mokslas.
- Palionis J. 1995: *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Piročkinas A. 1986: *Jono Jablonskio kalbos taisymai*, Kaunas: Šviesa.
- PLKG 1957: *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika*. Atsak. redaktorius J. Kruopas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

- Schleicher A. 1856: *Litauische Grammatik*, Prag: J. G. Calve'sche Verlagsbuchhandlung. [I. Lemeškin, J. Zabarskaitė, sud., *Lituanistinis Augusto Schleicherio palikimas 1*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008, p. 150tt.].
- Senkus J. 1961: Kapsų ir zanavykų tarmių jungtukas, jaustukas ir išiktukas. – *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, A serija, 1 (10), 105–127. [D. Mikulėnienė, R. Senkutė-Kašėtienė, sud., *Juozas Senkus. Kalbotyros darbai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006, 391–413].
- Sirtautas V., Grenda Č. 1988: *Lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Mokslas.
- Šukys J. 2003: *Kalbos kultūra visiems*, Kaunas: Šviesa.
- Urbas D. 1996: *Martyno Mažvydo raštų žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Žukauskaitė J. 1960: Lietuvių literatūrinės kalbos jungtukas *jog*. – *Kalbotyra* 2, 33–58.
- Žukauskaitė J. 1968: Jungtuko *jog* vartojimas. – *Kalbos kultūra* 14, 21–22.

Gauta 2009 09 14

ON REASON CLAUSES WITH THE CONJUNCTION *JOG*

S u m m a r y

The conjunction *jog* connects reason clauses frequently used in old Lithuanian writings as well as in present-day publicist, belles-lettres and free style Lithuanian; however, new descriptive, standardising and pedagogical grammars fail to mention them. The paper deals with older and modern usage of the above clauses, offers an overview of their research and development of codification. The paper suggests that the above clauses should be treated as appropriate for standard Lithuanian; arguments for the claim are provided.

ARTŪRAS JUDŽENTIS
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
arturas.judzentis@lki.lt